

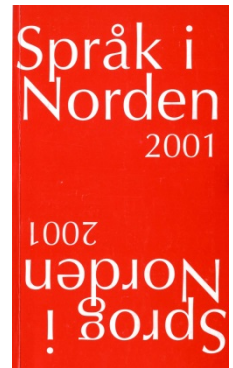
Sprog i Norden

Titel: Om begrebene sproklig standard og sproklig standardisering

Forfatter: Kjell Ivar Vannebo

Kilde: Sprog i Norden, 2001, s. 119-128

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk Sprogråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

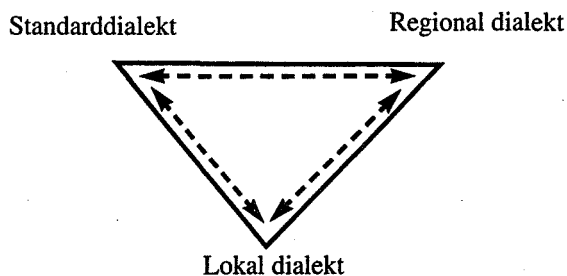
Om begrepene språklig standard og språklig standardisering

Kjell Ivar Vannebo

I en norsk ordbok finner vi følgende definisjon av begrepet *standardisere* og *standardisering* : "fastsette standard for; gjøre ensartet: (mål på) skruer og muttere er standardisert / standardiserte intelligensprøver, tester" – og videre "standardisert språk se standardspråk, standardtalespråk" (Norsk illustrert ordbok, 1993). Standardspråk defineres videre som "språk uten tydelige dialektale el. gruppemessige særtrekk; normalspråk; almenspråk", mens standardtalespråk defineres som "talespråk uten tydelige dialektale trekk, ansett som norm for korrekt tale". Tilsvarende definisjoner finnes en rekke steder både i norske og utenlandske ord- og håndbøker. I David Crystal's *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages* heter det: "Standardization is the natural development of a standard language in a speech community, or an attempt by a community to impose one dialect as a standard", og videre heter det om *standard*: "A prestige variety of language used within a speech community, providing an institutional norm for such purposes as the media and language teaching. Linguistic forms or dialects that do not confirm to this norm are often called *substandard* or (more usually, within linguistics) *nonstandard*" (Crystal 1994: 366). Standard defineres altså her som en prestisjevarietet, og standardisering som en naturlig utvikling som leder fram til en slik overdialektal, allmennspråklig varietet.

Problemet med definisjoner av denne typen er at standard lett blir betraktet som en uforanderlig, statisk størrelse og at standardisering oppfattes som en nærmest gitt, naturnødvendig utvikling. Begge deler kan synes problematiske hvis man i utgangspunktet mener at språk er et funksjonelt fenomen, og at utviklinga av ulike språklige varieteter er resultat av et dynamisk samspill mellom mange ulike faktorer, der stikkordene er gjensidig påvirkning og variasjon framfor uforanderlighet og enhetlighet. I det følgende skal jeg ganske kort si noe om standardisering i et slikt – litt mer – dynamisk perspektiv.

For å beskrive talespråkssituasjonen i et moderne samfunn er begrepene *dialekt*, *regional dialekt* (ev. *regiolekt*) og *standarddialekt* (ev. *rikstalemål* / *standardtalemål*) sentrale. Begrepene refererer til ulike språklige varieteter, men etter min oppfatning bør ingen av dem oppfattes som fast avgrensede, enhetlige størrelser. Med en viss rett kan man heller oppfatte dem som idealiserte lingvistiske størrelser. Samtidig som det foregår en gjensidig påvirkning mellom varietetene innbyrdes, endrer gjerne også den enkelte varieteten seg i sammenheng med forandringer i samfunnet der varieteten brukes. Den gjensidige påvirkningen kan illustreres med følgende figur (tillempet etter van Leuvensteijn og Berns 1992: 14):

Av disse tre varietetene er standarddialekten den eneste med direkte tilknytning til en skriftspråksnorm. Den har bl.a. vært definert som "a speech variety which has been formally codified,

which is attached to a writing standard, and which is claimed to have validity as a norm for speakers of other varieties of the language" (Vikør 1989: 42). Det er grunn til å regne med at generelt har denne varieteten styrket sin stilling i løpet av det 20. århundret etter hvert som de nordiske samfunna er blitt mer og mer skriftspråksdominerte. Men som antydning med pilene i figuren, dreier det seg ikke om en ensidig påvirkning fra standarddialekten på de andre varietetene. Det er dynamiske krefter som virker begge veier mellom alle tre varietetene. Som jeg har påpekt i en annen sammenheng, varierer arten og graden av påvirkningen mellom varietetene innenfor det nordiske området (jf. Vannebo, under utg.). I denne sammenhengen skal vi imidlertid fokusere på standardvarietetten og noen av de kreftene som virker inn ved standardiseringsprosessen. Men først litt mer om begrepene standard og standardisering.

Som allerede nevnt er det en nær forbindelse mellom standardtalemåls-varieteten og skriftspråksstandarden. Og vi bruker som nevnt begrepet standard både om en talemålsnorm og en skriftspråksnorm. Vi snakker f.eks. om dansk, svensk og norsk som tre uavhengige, nasjonale standardspråk – og i Norge dessuten både om en bokmåls- og en nynorskstandard. Ifølge den siterte definisjonen til Crystal vil imidlertid de regionale og lokale talemålsvarietetene måtte oppfattes som ikke-standard. Men i praksis blir begrepene standard og standardisering ofte også brukt om regionale varieteter. I Norge blir f.eks. begrepet "standard østnorsk" gjerne brukt om en slik regionalt avgrenset varietet, og i Sverige omtalte i sin tid Mats Thelander den nye Burträskvarietetten, som er utviklet som en mellomvarietet mellom standardsvensk og lokalt Burträskmål, og som geografisk dekker et videre område enn den lokale dialekten, som en *regional standard* (Thelander 1979). Og i det store verket *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* fra 1995 snakker Crystal selv om "a regionally standardized literary language" (Crystal 1995: 54). I det siste tilfellet dreier det seg ikke om talespråk, men om framveksten av en regionalt

avgrenset skriftspråksstandard eller skriftnorm fra slutten av 1300-tallet med basis i dialektene i det sentrale midlandsområdet i England. På tilsvarende måte har det vært vanlig i norsk språkhistorie å snakke om en Trøndelagsnorm og en Vestlandsnorm i de eldste overleverte håndskriftene (se f.eks. Indrebø 1951: 147, Seip 1955: 84.) Men i disse tilfellene dreier det seg ikke om fastsatte standarder i moderne forstand, men om mer eller mindre tilfeldig kodifiserte normer for gjengiing av talespråket i skrift.

La oss ta et konkret eksempel på en regional standard. Eksemplet er fra Thelanders undersøkelse av Burträskmålet (Thelander 1979), men er her gjengitt etter Trudgills framstilling i boka *Dialects in Contact* (1986: 94):

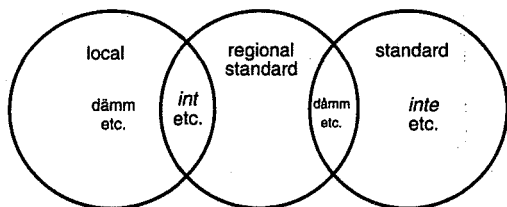

Figure 3.3 Regional standard formation

Som vi ser av figuren, er det en overlapping mellom de tre varietetene. Mens standardspråket har kombinasjoner som *dåmm* og *inte*, og den lokale dialekten *dåmm* og *int*, har den nye regionale varietet *dåmm* og *int*. Den regionale varietet er altså en typisk blandingsvarietet med særtrekk både fra standard- og lokalvarietet. Vi kan selvsagt i det siste tilfellet snakke om en regional standard og utviklinga av den nye varietet som en form for standardisering. Men det sosiolingvistisk interessante i denne sammenhengen er å kartlegge de ulike drivkreftene bak utviklinga, og hva det er som gjør at i noen tilfeller skjer påvirkningen fra standardspråket, i andre tilfeller fra de lokale dialektene. Og det kan da være nyttig å skille – ikke bare metodisk men også terminologisk – mellom den utviklinga eller

nivelleringa som skjer mellom de lokale dialektene i et geografisk avgrenset område på den ene siden, og den påvirkningen som skjer fra det nasjonale standardspråket på den andre. I det første tilfellet vil en da kunne snakke om *regionalisering*, i det andre om *standardisering*. Disse begrepene kan henholdsvis jамføres med Auer & Hinskens begreper *horisontal dialekt-dialekt konvergens* og *vertikal dialekt-standard-konvergens*. De tenker da ut fra en pyramidemodell, der de lokale varietetene utgjør grunnlinja, og den nasjonale standardvarietetten utgjør toppen av pyramiden, og der en altså kan skille mellom en horisontal og en vertikal påvirkningslinje (jf. Auer & Hinskens 1996: 7).

Når jeg foretrekker å skille mellom betegnelse regionalisering og standardisering, er det fordi den regionale varietetten ikke nødvendigvis behøver å være påvirket av den nasjonale standardvarietetten. Det kan – i visse tilfeller – utelukkende dreie seg om en "horisontal" påvirkning mellom ulike lokale dialekter og da ofte på den måten at et eller annet bymål fungerer som et lokalt normsentrum. Det dreier seg da om utvikling av en regional dialekt gjennom en regionaliseringsprosess. I andre tilfeller vil den regionale varietetten kunne vokse fram under påvirkning av standardvarietetten, altså en "vertikal" påvirkning. Da vil det fortsatt dreie seg om framveksten av en regional varietet, men den foregår gjennom en standardiseringsprosess. I de aller fleste tilfellene vil det imidlertid dreie seg om et både og: den regionale varietetten vil være resultat både av ulike regionaliserings- og standardiseringsprosesser. I noen tilfeller kan det dessuten være vanskelig å skille mellom regionalisering og standardisering da enkelte trekk er felles for basisdialektene og standardvarietetten. Men likevel vil det være fruktbart å holde fast ved det prinsipielle skillet mellom de to prosessene og også mellom prosessene og resultatet av dem.

I artikkelen "Dialect levelling in Norway: a process of regionalization or standardization?" argumenterer Unn Røyne-land for et slikt skille, og en av hypotesene for hennes kommende doktoravhandling er nettopp å vise at de språklige forskjellene

mellom Røros- og Tynsetdialekten i Norge kan beskrives som en forskjell mellom språklig regionalisering og språklig standardisering: mens Rørosdialekten både konvergerer mot en urban regional varietet og mot standardvarietet, så konvergerer Tynsetmålet først og fremst mot standardvarietet. Røynealand ser den språklige utviklinga i sammenheng med ulike kulturelle verdisyn i de to samfunna: mens Røros er preget av kulturell regionalisering, er utviklinga på Tynset i sterkere grad preget av kulturell standardisering (Røynealand 2000).

Med standardisering mener en da en utvikling i retning av en nasjonal standard. Men som nevnt innledningsvis, kan heller ikke den nasjonale standardvarietet oppfattes som en enhetlig og uforanderlig størrelse. Det skyldes flere forhold og bl.a. at tilhøvet mellom tale og skrift er i ferd med å endre seg (– som vi husker var standardvarietet av talemålet nært knyttet opp til en skriftspråksstandard –), og at drivkreftene i standardiseringsprosessene er i ferd med å endre seg innenfor dagens samfunn. Dette er et stort og komplisert tema, og jeg kan her bare nevne noen få momenter.

Et vesentlig problem ligger i at mens begrepet standarddialekt / rikstalemål i utgangspunktet gjerne ble knyttet til et skriftspråksbasert talemål og forutsatte en uttale mer eller mindre direkte bygd på skriftspråket, har den dominerende talemålsnormen hos store deler av befolkningen utviklet seg bort fra skriftspråksnormen (jf. Gregersen 1984: 184). De fastlagte og konservative skriftspråksnormene har i løpet av de siste tiåra i flere tilfeller mistet mye av sin status som norm for talemålet, og det er utviklet dominerende talemålsvarieteter som først og fremst er preget av hverdagsspråket i de store befolkningssentraene, og da kanskje særlig av det mer uformelle språket til de yngre språkbrukerne. Denne utviklinga er særlig tydelig i Danmark og Sverige (se Vikør 1993: 186f. og 192), men den synes også å gjøre seg gjeldende i Norge og på Island (se Sandøy 1985: 144f.). Språket i de sekundære orale mediene – radio og tv – har også gjennomgått en utvikling fra en mer skriftlig til en mer

mundtlig uttrykksform (jf. Vagle 1990, Vagle [under arbeid] og Carlsson 1989; for begrepet sekundære orale medier, se Ong 1977: 298f.), og etermediene har derfor også mer og mer kommet til å fremme utviklinga av et mer hverdagslig talespråk. At et hverdagslig talemål, som i utgangspunktet var begrenset til privatsfæren, har fått innpass i etermedia og dermed erobret det offentlige rom, har trolig også bidratt til en mer generell aksept av språklig variasjon og til å gi mange former fra folkemålet og hverdagsspråket status som mer "nasjonalt" aksepterte former.

Denne utviklinga har i sin tur hatt tilbakevirkning på skriftspråket. Den har ført til at mange frekvente former fra uformelt talemål har vunnet innpass i skrift i løpet av 1900-tallet, ikke bare i Norge, men også i de andre nordiske språka. At påvirkningen foregår ikke bare fra skrift til tale, men også fra mer uformell tale til skrift, er i siste instans også et argument for å betrakte standarddialekten som varierende og sammensatt – og ikke nødvendigvis som en naturgitt, statisk størrelse. Jmfør her også Nikolas Coupland (1990) som sier at "the idea of a fluctuating and complex 'standard' is appealing and necessary" (se Bull 1992: 377). Jeg kan også vise til Lars S. Vikør som i boka *Språkplanlegging* kritiserer amerikaneren William A. Stewart's sosiolingvistisk baserte språktypologi fordi standardspråket bl.a. får et slags "normalitetsstempel" som de andre varietetene oppfattes som avvik i forhold til, og som gjør at de lett karakteriseres som ulike typer av minusvarianter i forhold til standardvarietet (se Vikør 1994: 60).

Avslutningsvis vil jeg nevne et morfo-syntaktisk eksempel fra dagens norsk som viser påvirkning fra den folkelige talemålsvarietet på skriftspråket og standardspråket. Det gjelder bruken av *sin*-konstruksjonen, som i norsk brukes ved siden av *s*-genitiv for å uttrykke possessivitet (typen *far sin bil* – tilsvarende bruk av *sin*-konstruksjonene forekommer også i afrikaans, nederlandsk, frisisk og folkelig tysk). Som kjent regnes denne konstruksjonen opprinnelig som et lån fra nedertysk, og den var i utgangspunktet vanlig i vestlige og nordlige norske dialekter. Og

derfra kom den inn i nynorsk skriftspråk. I standardbokmål har den derimot tradisjonelt vært lite i bruk, og såkalt *s*-genitiv, – den konstruksjonen vi finner i de øvrige skandinaviske språka, altså typen *fars bil*, – har dominert. Men i løpet av de siste tiåra har *sin*-konstruksjonen blitt mer og mer vanlig i talemålet på Østlandet, og derfra har den – noe vi blant annet registrerte under arbeidet med *Norsk referansegrammatikk* – kommet inn med full styrke i skrift i bokmål. I dag er den i full bruk også i konservative aviser: *Vil heller karakterisere meg som en helt vanlig jente som er opptatt av folk sitt ve og vel* (Aftenposten 1979, sit. Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 259).

Det vi er vitne til her, er blitt sett på som en – noe overraskende – utvikling fra en periferi mot et sentrum, men muligens er det like naturlig å regne med at *sin*-konstruksjonen ble tatt i bruk i østlandsk som resultat av en reanalyse av et element som fantes i språket fra før, og da av det refleksive possessivet *sin*. *S*-genitiven hørte nemlig aldri til det folkelige talemålet i Oslo-området, og vi må gå ut fra at det har eksistert et funksjonelt behov for å uttrykke possessivitet. Hvordan framveksten av *sin*-konstruksjonen har foregått i detalj, kan diskuteres, men det som i hvert fall synes sikkert i denne sammenhengen, er at det på relativt kort tid har skjedd en endring av standardvarieteteten med grunnlag i den folkelige talemålsvarieteteten. Dette kan vi altså se på som ett av mange eksempler på at heller ikke standardvarieteteten bør betraktes som en statisk størrelse, og at det hele tida er et dynamisk samspill mellom de ulike språkvarietetene.

Litteratur

- Auer, P. & F. Hinskens. 1996. "The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area". *Sociolinguistica*, nr. 10, 1-30, (eds. Ammon, Mattheier, Nelde) Tübingen: Max Niemeyer.
- Bull, Tove. 1992. "Dialect and standard in a language contact area in northern Norway". Leuvensteijn and Berns 1992, 365-78.
- Carlsson, Ulla. 1989. (utg.) *Språket i massmedierna*. Nordicom-nytt /Sverige, nr. 3-4. Göteborg.

- Coupland, Nikolas. 1990. "The semiotics of standardness. Humanising dialectology". Abstract to the Colloquium of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences *Dialect and Standard Language*, 15.-18. October 1990.
- Crystal, David. 1994. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. London etc.: Penguin Books.
- Crystal, David. 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. London etc.: BCA.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gregersen, Frans. 1984. "Skriftsprogenes formelle udvikling på baggrund af øget læse- og skrivefærdighed og udvidet produktion af læsestof". *De nordiske skriftspråkenes udvikling på 1800-tallet*. Nordisk språksekretariats rapporter 4, Oslo, 166-94.
- Indrebø, Gustav. 1951. *Norsk målsoga*. Bergen: John Griegs trykkeri.
- Leuvensteijn, J. van and J. Berns. 1992. "Introduction". *Standard Language in the English, Dutch, German and Norwegian Language Areas*. Amsterdam etc.: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, 9-14.
- Norsk illustrert ordbok. Moderat bokmål og riksmål*. 1993. Red. Tor Guttu. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Ong, Walter J. 1977. *Interfaces of the Word*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Røyneland, Unn. 2000. "Dialect levelling in Norway: a process of regionalization or standardization?" Foredrag ved Sociolinguistic Symposium 2000, Bristol, April 28th.
- Sandøy, Helge. 1985. "Påvirkninga frå den aukande samfunnsorganiseringa og lovgjevinga på språkbruken". *Språk og samfunn i Norden etter 1945*. Nordisk språksekretariats rapporter 5, Oslo, 135-48.
- Seip, Didrik Arup. 1955. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. Oslo: Aschehoug.

- Thelander, Mats. 1979. *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal I-II*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in Contact*. Language in Society 10, Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Vagle, Wenche. 1990. *Radiospråket - talt eller skrevet? Syntaktiske og pragmatiske tilnærminger i et semiotisk perspektiv*. Oslo-studier i språkvitenskap 6, Oslo: Novus.
- Vagle, Wenche. [under arbeid] *Text norm evaluation in Norwegian Radio*. Oslo.
- Vannebo, Kjell Ivar [under utg.] "Written language and oral colloquial language in the 20th century. A survey." I Bandle (utg.) *Nordic languages*. Mouton de Gruyter.
- Vikør, Lars S. 1989. "The position of standardized vs. dialectal speech in Norway". *International Journal of the Sociology of Language*. 80, 41-59. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Vikør, Lars S. 1993. *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.
- Vikør, Lars S. 1994. *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. 2. utg. Oslo: Novus.